

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Артеменко Т.М., канд. філол. наук,
Липко І.П., канд. філол. наук (Харків)

Стаття присвячена дослідженню ефективного функціонування констативних реплік-відповідей у діалозі з урахуванням реальних явищ комунікації. Надається семантична та прагматична характеристика реплік з урахуванням комунікативних інтенцій адресата. Розглядається важливість розвитку комунікативної компетенції у процесі вивчення іноземних мов.

Ключові слова: комунікативна інтенція, діалог, мовленнєва діяльність, комунікативна компетенція, репліка-відповідь.

Артеменко Т.Н., Липко И.П. Развитие коммуникативной компетенции в процессе преподавания иностранных языков. Статья посвящена исследованию эффективного функционирования констативных ответных реплик диалога с учетом реальных явлений коммуникации. Представлена семантическая и прагматическая характеристика реплик с учетом коммуникативных интенций адресата. Рассматривается важность развития коммуникативной компетенции в процессе изучения иностранных языков.

Ключевые слова: коммуникативная интенция, диалог, речевая деятельность, коммуникативная компетенция, ответная реплика.

Artemenko T., Lypko I. Development of a Communicative Competence in the Process of Foreign Languages Teaching. The purpose of the paper is to investigate the effective functioning of dialogical constative statements in real communication. Semantic and pragmatic peculiarities of the reply statements are given depending on the hearer's communicative intentions. The importance of the communicative competence development in the process of foreign language learning is considered.

Key words: communicative intention, dialogue, speech activity, communicative competence, reply statement.

Комунікативна спрямованість процесу навчання є однією з провідних тенденцій сучасної методики викладання іноземних мов. Проблеми комунікації є дуже актуальними у наш час, і їх вивчення

ведеться у різних напрямках. Протягом вже багатьох років лінгвістичні дослідження спрямовані на вивчення взаємодії мовних одиниць у процесі комунікації. При цьому інтеграція теоретичної лінгвістики і методики навчання іноземних мов дає можливість формування комунікативної компетенції, яка пов'язана з мовною комунікативною діяльністю. Комунікативна компетенція – це можливість реалізувати лінгвістичну компетенцію у різних умовах мовленнєвого спілкування з урахуванням комунікативної цілі висловлення.

Формування комунікативної компетенції є основною ціллю навчання іноземних мов. Основним об'єктом навчання при викладанні мов є мовна комунікативна діяльність, функціональні властивості мови і мовлення. При цьому, лінгвістичний напрямок вивчає, наприклад, стилістично марковані елементи мовної системи і притаманні їм емоційні і експресивні компоненти з точки зору їх співвідношення з поглядами тих, хто їх використовує [3: 25]. Комунікативний підхід обумовлений роллю мови у функціонуванні суспільства в цілому. Зазначений підхід до викладання іноземних мов вимагає від викладача використання нових методичних прийомів, які спрямовані на розвиток комунікативної компетенції і інтерактивної діяльності тих, хто навчається, він урахує як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні фактори. Закономірності організації мови слід вивчати за допомогою дискурс-аналізу. Реальна практика сучасного дискурсивного аналізу пов'язана з вивченням закономірностей передачі інформації у межах комунікативної ситуації, яка здійснюється насамперед через обмін репліками [3: 30]. При цьому аналізуються як прагматичні, так і семантичні аспекти обох реплік, вивчаються як цілі комунікантів, так і умови комунікації. Репліки-відповіді, як і початкові репліки відбивають основні соціальні процеси міжособового спілкування. Умови комунікації, соціальний статус тих, хто спілкується, впливають на розуміння комунікантами ситуації спілкування. Зворотній зв'язок демонструє ефективність спілкування, реалізацію комунікативних задач співрозмовників. Реакція на початкову репліку може реалізуватися різноманітними тактиками спілкування, які демонструють не тільки згоду чи незгоду зі словами адресанта, але й можуть додавати різні відтінки значення. Об'єктом дослідження даної статті є дисоціативно-спрямовані констативні репліки-відповіді діалогу, у яких дисоціація конкретизується у тактиках вказівки на

недоречність висловлювання, ретракції, неоднозначної відповіді, роз'яснення, ухилення від ведення бесіди на запропоновану тему.

Актуальність такого дослідження обумовлена широким використанням констативних форм спілкування в комунікативному процесі. **Предметом** дослідження є прагматичні й семантичні особливості дисоціативно-спрямованих констативних реплік-відповідей у констативному діалозі. **Мета** статті – аналіз прагматичних і семантичних аспектів дисоціативно-спрямованих констативних реплік-відповідей діалогу й виділення діалогічних взаємодій вказівки на недоречність висловлювання, ретракції, неоднозначної відповіді, роз'яснення, ухилення від ведення бесіди на запропоновану тему.

Аналіз мовного матеріалу свідчить про те, що зміст дисоціативно-спрямованих констативних реплік-відповідей характеризується не тільки значенням заперечення, а також може характеризуватися значеннями вказівки на недоречність висловлювання, ретракції, неоднозначної відповіді, роз'яснення, ухилення від ведення бесіди на запропоновану тему.

Наше дослідження дає підставу зробити висновок про те, що не всі репліки-відповіді можуть бути зрозумілі просто як згода чи незгода зі змістом початкової репліки. У практиці діалогічного спілкування є випадки, коли відповідь адресата має додаткові відтінки змісту. Тактика адресата при такій відповіді може бути навмисно спрямованою на експлікацію недоречності, абсурдності змістовних і формальних параметрів початкової репліки. Комунікативною метою адресата у цьому випадку є бажання припинити розмову на запропоновану адресантом тематику або бажання змінити перспективи розмови. Вказана тактика актуалізується різними видами реплік-реакцій. До них належать, наприклад, реакції з метою оцінювання, які демонструють абсурдність початкової репліки.

Mrs. Monkams: I must sit down and rest for a minute. I'm getting old.

Clive: Nonsense, Mother /R. Ackland/.

Також до вказаного типу реплік належать такі, які спрямовані на семантичне і синтаксичне продовження початкової репліки. Такий вид реплік може містити в собі іронію. Репліка-відповідь приєднується до початкової репліки за допомогою сполучника *and*. Наприклад:

Mc Grath. My mother's family in Scotland were Covenantors – in fact, they were straight camoronians.

Duquesne. And fought the Church of England for all they were worth, and hated the other Presbyterians who accepted the authority of the government /E. Wilson/.

До тактик, які навмисно спрямовані на експлікацію недоречності, абсурдності змістовних і формальних параметрів початкової репліки, також належать формули соціального етикету, які містять ярку іронічну конотацію. Наприклад:

The Emissary. I have here an agreement for transference of property drawn up in the government offices and signed by Mr. Rudolf. According to this agreement, your house and the contents of the house are to be taken over by Mr. Rudolf's government for the sum of thirty thousand zukors.

Old Mrs. Negrin. Indeed? That is very generous /E. Wilson/.

Як бачимо, ситуація спілкування розкриває комунікативну мету таких псевдо етикетних відповідей. Такий формулі передус риторичне питання.

Слід звернути увагу також на репліки-відповіді, які коригують функціональні характеристики початкової репліки. Комунікативна ціль адресата у цьому випадку полягає у демонструванні неадекватності прагматичного оформлення початкової репліки в плані соціально-рольових відносин тих, хто спілкується. Вони містять критику репліки адресатом. Наприклад:

Clare: Guzzling! Your job's to look after his lordship, Tucker.

Tucker: I know my job, Lady Claire, and my place /P. Barnes/.

Слід звернути увагу на реакції адресата, які коригують формальні характеристики початкової репліки. Такі реакції представляють собою критичне зауваження з приводу вибраної адресантом форми ведення бесіди. Вони спрямовані на зміну тону ведення бесіди. Дуже часто такі реакції відображають соціально-рольові очікування і є емоційно забарвленими. Наприклад:

Frank. She's evil.

Andrew. That's hardly a kindly epithet to apply to a lady whom, I gather, you have asked to marry /T. Rattigan/.

Функціональна взаємодія учасників діалогу часто базується на звертанні до попереднього діалогічного тексту, попередньої

мовленнєвої діяльності адресанта. Процес зміщення вектора реагування від тексту початкової репліки до діалогічного тексту, який передував їй, або до попередньої діяльності адресата розуміється нами як ретракція. Тактика ретракції може актуалізуватися різноманітними репліками. Це можуть бути репліки, які вказують на дію або стан адресанта в момент, який передє повідомленню адресанта. Такі висловлювання розкривають недоречність висловлення адресанта. Наприклад:

Monica: I hate them. Particularly Eggie, he's got a mind like a third-rate housemaid.

John: You said he was a darling a little while ago, and terribly funny! /N. Coward/.

Слід також звернути увагу на репліки-вказівки на нерелевантність, повтор інформації, яка надається. Репліка-відповідь у цьому випадку носить відтінок роздратування, невдоволення. Наприклад:

Mrs. Paradox: It's Aunt Chloe's birthday next week.

Mr. Paradox: So you keep saying /N. Simpson/.

При вивченні й аналізі намірів, які реалізують дисоціативно-спрямовані стратегії, інтерес викликає аналіз реплік, які формально висловлюють підтвердження, згоду зі змістом початкової репліки, але насправді вони містять елемент скриті опозиції. Розмежування між тактикою унісонного підтвердження і тактикою ретракції, яка спрямована на визначення нерелевантності повідомлення, полягає у різниці пресупозицій. У випадку дисоціативно-спрямованої стратегії пресупозицією висловлювання може бути "я вже це знаю, ця інформація не релевантна". При цьому репліка адресата може привести до комунікативного конфлікту і припинення бесіди на запропоновану адресантом тему. Наприклад:

Lady Mereston: I must say it amuses me that Lady Frederick should have had both my brother and my son dangling at her skirts. Your respective passion are separated by quite a number of years.

Mereston: Lady Frederick has already told me of that incident /S. Maugham/.

У випадку унісонного підтвердження пресупозицією висловлювання буде "так, я розумію, про що йдеться", і репліка адресата буде відображати його бажання співпрацювати, як, наприклад, у наступному прикладі:

Marvin: I'm awfully fond of you, Freda. I am, dear.

Freda: I know you are, Godfrey /M. Hoffe/.

До реплік, які актуалізують тактику ретракції, також належать репліки-вказівки на безглуздя виконання дій, про які йдеться у початковій репліці. Наприклад:

I'm going to marry Kathleen.

But you're already married /M. Spark/;

Зазначена тактика також розкривається репліками-вказівками на обізнаність адресанта. При цьому ці репліки можуть підкреслювати його нещирість.

Rose: I've been looking everywhere for you, Ben.

Griggs: Rose. You know where I was /L. Hellman/.

У практиці діалогічного спілкування комуніканти можуть використовувати репліки, зміст яких є неоднозначним. Така мовна поведінка визначається нами як тактика неоднозначної відповіді. До реплік, які реалізують цю тактику, можуть належати репліки, які позитивно характеризують зміст початкової репліки. Репліки-відповіді даного типу можуть бути інтерпретовані як згода або як незгода. При такому способі реагування справжня точка зору адресата може бути прихована. Вона може бути розкрита при додаванні іншої контрадикторної інформації. Така інформація робить відповідь неоднозначною і висловлює, наприклад, незгоду:

Anna. F.J. McCormick was good too.

Deeley. I know F.J. McCormick was good too. But he didn't bring us together /H. Pinter/.

Тактика неоднозначної відповіді також реалізується репліками, які нібито демонструють невпевненість адресата. Наприклад:

Claire: My husband's an idiot.

Dr. Herden /icily/: I've no idea what he's playing at, and it's not strictly my concern. The Earl's no longer under my care /P. Barnes/.

Незгода також може бути проілюстрована тактикою роз'яснення, яке є контрадикторним відносно змісту початкової репліки.

Контрадикторне роз'яснення може мати різні варіанти. Воно може висловлювати виправдання подій з точки зору адресата. Це виправдання підкреслюється часткою *only*. Наприклад:

I think that child should be taken home.

She is only tired, don't take notice, she's only a child /M. Spark/.

Емоційний стан адресанта може відобразитися у репліці-відповіді не тільки контрадикторністю, але й мати характер заспокоєння. Мовним засобом реалізації цього комунікативного наміру адресата є, наприклад, семантика використаних у репліці слівосформ:

Mannoury: This human head fills me with anticipation, my dear Adam.

Adam: It's a common enough object /J. Whiting/.

Висловлення заспокоєння може мати відтінок іронії. Наприклад:

Lady Mareston: It's too bad of you, Paradine, to devour a substantial meal when I'm eating out my very heart with anxiety.

Fouldes: It seems to agree with you very well. I've not seen you look better for years /S. Maugham/.

Слід також звернути увагу на репліки, які передають негативне ставлення до змісту початкової репліки. В той же час такі репліки спрямовані на користь адресанта. До них належать пояснення-попередження про негативні наслідки можливої події, яка може здійснитися по відношенню до адресанта. Наприклад:

Wife. I must see it once more, I must kiss it for the last time.

Peasant. That won't do you any good /E. Bond/.

Стратегія незгоди також може актуалізуватися за допомогою тактики ухилення від ведення бесіди на запропоновану тему. Узагальнена непряма відповідь з використанням певних мовних засобів є суттю даної тактики. Неадекватна інтерпретація комунікативного наміру адресанта порушує логічний хід діалогу, демонструє небажання адресата продовжувати спілкування у запропонованій манері. Цьому сприяє семантична неоднозначність початкової репліки. Вказана тактика також дозволяє адресату уникнути розмови на неприємну тему шляхом ухилення від прямої реакції на слова адресанта. Наприклад:

Louka /with searching scorn/: You have the sole of a servant, Nicola.

Nicola /complacently/: Yes: that's secret of a success in service /B. Shaw/.

Під час комунікації адресат може також намагатися дискредитувати адресанта шляхом реагування не на актуальну інформацію, а на кваліфікаційну пресупозицію. Адресат у такому випадку навмисно порушує структуру комунікативної ситуації з метою припинити спілкування на певну тему. Наприклад:

Marshall: Some of my best friends are criminals.

Fitzpatrick: What I can't abide is a man who can point his finger at other people but can't bear the same one to be pointed at himself /D. Storey/.

Порушення структури комунікативної ситуації з метою припинити спілкування може бути здійснено шляхом неототожнення, наприклад, часу виконання дії.

Виходячи з вивчення дисоціативно-спрямованих реплік констативного діалогу можна зробити висновок про синкретизм прагматичних значень незгоди і вказівки на недоречність висловлювання, ретракції, неоднозначної відповіді, роз'яснення, ухилення від ведення бесіди на запропоновану тему. Такі репліки-відповіді можуть бути спрямовані на здійснення впливу на адресанта. Це може бути досягнуто за допомогою вживання певних експліцитних елементів у даних репліках. Цими елементами можуть бути частка *only*, ступені порівняння прикметників, семантика слівосформ, які використані в репліці, та *in*. Такі елементи показують ставлення того, хто говорить, до проблеми, яка обговорюється.

Виходячи з аналізу мовного матеріалу слід зазначити, що необхідною складовою навчання іноземних мов на сучасному етапі є комунікативна компетенція, яка надає можливість використовувати знання системи мовних форм у цілях комунікації. Підхід, який вимагає вивчати мову в самій собі і для себе не може привести до розуміння її дійсної суті [2: 257]. Комунікативний підхід до вивчення мови відображає комунікативне призначення мовної одиниці, її співвідношення з поведінкою і діяльністю того, хто говорить. Нейтральних висловів не існує. Будь-який вислів несе на собі відбиток особистості людини. При комунікації людина не тільки може передавати свої почуття і думки, а й складати свій образ. В результаті мовленнєвої взаємодії адресант намагається вплинути на адресата, а адресат не тільки отримує інформацію, а й отримує уявлення про комунікативні наміри адресанта. Будь-яка фраза комунікантів показує їх відношення до теми бесіди.

Під час навчання студенти повинні навчитися обирати такі мовні засоби, які в певній мірі відображають їх наміри при спілкуванні, при цьому слід ураховувати соціокультурний контекст. При навчанні іноземних мов слід розглядати мовленнєву взаємодію як основну ціль

комунікації, на досягнення якої спрямовано вибір мовних засобів. Слід аналізувати зі студентами можливі інтенції комунікантів, які можуть бути висловлені по-різному. Аналіз емоційних, експресивних, образних засобів мови допоможе правильно використовувати їх для успішної комунікації. Існують різні аспекти мовленнєвого спілкування, знання яких надає можливість здійснити певні комунікативні наміри при спілкуванні. Мовна комунікативна діяльність повинна бути об'єктом навчання іноземних мов. Такий підхід до їх навчання пов'язаний з розширенням сфери спілкування сучасної молоді, життя і діяльність якої вимагають знання правил живих мовних одиниць, а не тільки розуміння їх семантичних особливостей. Аналіз певних мовленнєвих стратегій комунікантів і відповідних мовних засобів реально допоможе вирішити питання формування комунікативної компетенції, яка є необхідною складовою процесу навчання іноземних мов. Кожний елемент мови є дуже складним і чуттєвим інструментом, на якому грає той, хто користується мовою. Таким чином, сприйняття і розуміння повідомлення адресатом залежить від того, як використовує цей інструмент адресант [1: 97]. Аналіз реплік діалогічного спілкування навчає студентів свідомо підходити до вибору стратегій і тактик спілкування, вести аргументовану дискусію, що сприятиме здійсненню у майбутньому їх певних комунікативних намірів.

Подальше **перспективне** вивчення дисоціативно-спрямованих реплік-відповідей у складі констативного діалогу, які демонструють стратегії комунікантів у процесі спілкування, пов'язано з семантико-прагматичним аналізом реплік незгоди у констативно-квеситивному діалозі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блакар Р.М. Язык как инструмент социальной власти / Р.М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М. : Прогресс, 1987. – С. 88-125.
2. Будагов Р.А. Что такое развитие и совершенствование языка? / Р.А. Будагов; 2-е изд., доп. – М. : Добросвет-2000, 2004. – 304 с.
3. Гаврилова М.В. Методы и методики исследования политической коммуникации / М.В. Гаврилова. – СПб. : Изд-во Нев. ин-та языка и культуры, 2008. – 91 с.
4. Есперсон О. Философия грамматики / О. Есперсон. – М. : Изд-во иностран. лит., 1958. – 404 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Barnes P. Collected Plays / P. Barnes. – London : Heinemann Educational Books Ltd., 1981. – 468 p.
2. Bond E. Narrow Road to the Deep North / E. Bond // Modern English Drama. – Moscow : Raduga Publishers, 1984. – P. 275-335.
3. Coward N. Plays / N. Coward. – London : Eyre Methuen Ltd., 1980. – Vol. 2. – 360 p.
4. Maugham W.S. Collected Plays / W.S. Maugham. – London : Windmill Press, 1952. – 310 p.
5. Pinter H. Old Times / H. Pinter // Modern English Drama. – Moscow : Raduga Publishers, 1984. – P. 336-381.
6. Priestley J.B. Time and the Conways and other Plays / J.B. Priestley. – London : Penguin Books, 1977. – 302 p.
7. Storey D. The Restoration of Arnold Middleton / D. Storey // Modern English Drama. – Moscow : Raduga Publishers, 1984. – P. 158-274.
8. Thompson E. On Golden Pond / E. Thompson. – New York : New American Library, 1981. – 191 p.
9. Wesker A. Plays / A. Wesker. – London : Penguin Books, 1980. – 266 p.

УДК 378.663.015.3

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ В УМОВАХ ВИЩОГО ТЕХНІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ УКРАЇНИ

Бондаренко В.В., канд. пед. наук (Харків)

У статті досліджуються проблеми педагогічного спілкування у системі вищих технічних навчальних закладів освіти України, оскільки ефективність навчального процесу у ВНЗ залежить не лише від педагогічних здібностей викладача, а й від його комунікативних умінь і навичок.

Ключові слова: педагогічне спілкування, одиниця педагогічного спілкування, комунікативний акт, комунікативне завдання, стиль спілкування.

Бондаренко В.В. Особенности педагогического общения в условиях высшего технического учебного заведения Украины. В статье исследуются проблемы педагогического общения в системе высших технических учебных заведений образования Украины, поскольку эффективность учебного